

A hazai nemzetiségek demográfiai jellemzői

Tartalom

Bevezető.....	1
A nemzetiségek létszámváltozása	1
Korösszetétel, nemek aránya, eltartottsági mutatók.....	2
Családi állapot, párkapcsolati jellemzők.....	3
Gyermekvállalás, termékenység.....	5
Iskolai végzettség.....	7
Gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság.....	9

Bevezető

A hazai nemzetiségek demográfiai jellemzőiről nincsenek rendszeres népszámlálási adataink. A születések és a halálozások évenkénti alakulásáról a párkapcsolatok és a családstabilitás sajátosságairól nemzetiségek szerinti bontásban nem rendelkezünk információkkal. A tízévenkénti népszámlálások kivételes lehetőséget nyújtanak a nemzetiségek demográfiai jellemzőinek feltárásához, mivel tartalmazzák a legátfogóbb és a legrészletesebb adatokat. Itt sem beszélhetünk azonban teljes körű információkról, mert a nemzetiségre vonatkozó kérdésekre a válaszadás önkéntes volt, így mindenki eldönthette, hogy vállalja és megjelöli nemzetiségi hovatartozását vagy eltekint ettől. Egy válaszoló több nemzetiséghez tartozónak is vallhatja magát, így a válaszolók és a válaszok száma nem volt azonos.

Jelen feldolgozás és elemzés a 2011. évi népszámlálás adatai alapján készült, ott, ahol indokolt és lehetséges volt összehasonlítva azokat a korábbi, 2001. évi népszámlálás eredményeivel. A fontosabb demográfiai jellemzők bemutatásánál olyan kérdésekkel foglalkozik, mint a vizsgált nemzetiség életkori és nemek szerinti összetétele, eltartottsági mutatói, családi állapot és párkapcsolati jellemzői, az iskolai végzettség, a foglalkoztatottság, valamint a gyermekvállalás és a termékenység különbségei, illetve nemzetiségek szerinti sajátos vonásai. A hazai nemzetiségek¹ közül a két legjelentősebb létszámú népességcsoporthoz tartozó cigány (roma) és német nemzetiségűek demográfiai jellemzőit mutatjuk be, összevetve azokat a magukat magyar nemzetiségűnek² vallók adataival.

A nemzetiségek létszámváltozása

A legutóbbi két népszámlálás közötti időszakban az ország népessége 2,6%-kal, mintegy 261 ezer fővel csökkent. Ennél jóval magasabb arányban, közel 12%-kal esett vissza azok hányada, akik válaszoltak a nemzetiségi hovatartozással kapcsolatos kérdésekre, több mint 2,5-szeresére emelkedett a nem válaszolók hányada. Figyelmet érdemel, hogy a magukat magyar nemzetiségűnek vallók aránya is 12%-kal, a népességszámnál jóval nagyobb mértékben csökkent, így feltételezhető, hogy főleg a magyar nemzetiségűek közül került ki a kérdésre nem válaszolók döntő többsége. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a magyaron kívül vagy a

mellett más nemzetiséget megjelölők lélekszáma és népességen belüli hányada is emelkedett. Mintegy másfélszeresére nőtt a magukat magartól eltérő nemzetiségűnek vallók száma, és ezzel 4,6-ról 7,6%-ra nőtt a kérdésre válaszolók népességen belüli aránya. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy emelkedett azon válaszok száma is, amelyekben két vagy több nemzetiséghez tartozást jelöltek meg a válaszolók az anyanyelv vagy családi, baráti közösségben beszélt nyelv alapján.

1. tábla

A nemzetiségek, a népesség és a válaszolók létszámváltozása, 2001–2011

Nemzetiség, népesség	2001	2011	Különbség, 2011–2001	Hányados, 2011=100,0%
Nemzetiséghez tartozó				
Magyar	9 627 057	8 504 492	-1 122 565	88,3
Hazai nemzetiségek együtt	442 739	644 524	201 785	145,6
Ebből:				
Cigány (Roma)	205 720	315 583	109 863	153,4
Német	120 344	185 696	65 352	154,3
Egyéb nemzetiségű	89 700	124 211	34 511	138,5
Összes nemzetiségre adott válasz	10 159 496	9 273 227	-886 269	91,3
Ebből:				
Több nemzetiséghez tartozó válaszok ^{a)}	485 284	734 330	249 046	151,3
Népesség	10 198 315	9 937 628	-260 687	97,4
Ebből a nemzetiségi hovatartozásra:				
Válaszó	9 674 212	8 538 897	-1 135 315	88,3
Nem kívánt válaszolni, nincs válasz	524 103	1 398 731	874 628	266,9

a) Összes válasz és a válaszolók különbsége.

A létszámában csökkenő (-12%), de a hazai népesség döntő többségét kitevő magyar nemzetiségűek mellett a cigány (roma) és a német nemzetiséghez tartozók száma több mint másfélszeresére emelkedett a 2001. és 2011. évi népszámlálás közötti időszakban. A cigány népesség növekvő létszámában a demográfiai tényezők mellett az is szerepet játszhatott, hogy bátrabban és öntudatosabban vállalják nemzetiségi hovatartozásukat, míg a német nemzetiségűek létszámnövekedésében kizárólag az utóbbi tényező lehet a meghatározó, mivel a demográfiai jellegzetességeik inkább a természetes gyarapodás ellen hatnak. A fentieknek megfelelően a demográfiai különbségek és jellegzetességek bemutatásánál 8,5 millió magyar, 315,6 ezer cigány és 185,7 ezer német honfitársunk adatait elemezzük.

¹ A hazai nemzetiségeket lásd a 2011. évi népszámlálás 9. Nemzetiségi adatok „Módszertani megjegyzések, fogalmak” c. fejezetében.

² A nemzetiségi hovatartozást négy kérdésre adott válasz alapján állapították meg, csoportosították és dolgozták fel a 2011. évi népszámlálás alkalmával. Az alkalmazott eljárásról részletes információkat a 2011. évi népszámlálás 9. Nemzetiségi adatok „Módszertani megjegyzések, fogalmak” c. fejezet tartalmazza.

Korösszetétel, nemek aránya, eltartottsági mutatók

A korösszetétel vizsgálatára és szemléletes ábrázolására a korfa vagy korpiramis a legalkalmasabb eszköz. Ez a demográfiai múlt lenyomata, ugyanakkor magában hordja az adott népesség demográfiai jövőjének lehetőségeit, illetve esélyeit. Ez nemcsak az ország népességének egészére, hanem az azt alkotó nemzetiségekre is igaz. A vizsgált nemzetiségek közül a magyarok és a németek korfája igen hasonló, mindkettőből kiolvasható a reprodukciós hiány, vagyis a gyermeknemzedékek létszámhiánya a szülői nemzedékekhez képest. Nemcsak a gyermekek (0–9 évesek), hanem a 20 év alatti fiatalok száma is jóval alacsonyabb, mint a náluk 10, 20 vagy 30 évvel idősebb, a potenciális szülőket képviselő generációké. Ebből kifolyólag mindkét korfa egy előregeredő és létszámában csökkenő népesség jegyeit mutatja. Ez részben a gyermekek és a tizenévesek alacsony számából, részben a kedvezőbb mortalitási viszonyokból, illetve a magasabb várható élettartamból adódik. Ami a demográfiai jövőt illeti, a mai 20 év alatti nemzedékek az elkövetkező évtizedekben a szüleik helyébe lépnek, a mai szülők nagyszülőkké válnak, a létszámkülönbségből adódóan a népesség tovább öregszik. Nagy kérdés a belépő népesség számossága, ami az elkövetkező évek, évtizedek születésszámától függ. Egy létszámában kisebb szülőképes korú női nemzedéktől a jelenlegi termékenységi viszonyok és gyermekvállalási szokások mellett jóval kevesebb újszülött jönne világra, miközben az egyre jobban előregeredő népesség a jelenlegi halandóság mellett növelné a halálozások számát. Ez a magyar és a német nemzetiségek létszámának gyorsuló fogyásával járna együtt. A szülőképes korú női népesség létszámcsökkenését a gyermekvállalási kedv jelentős emelésével, a halálozások számát a várható élettartam növekedésével lehetne ellensúlyozni, és így a népességcsökkenés ütemét mérsékelni.

A német nemzetiség demográfiai helyzete és jövőbeli kilátásai a legkedvezőtlenebbek, a magyarokénál is rosszabbak. A szülői és a gyermeknemzedékek létszámkülönbségéből adódóan náluk a legjelentősebb a reprodukciós deficit és a legnagyobb mértékben előregeredett a népesség. Az utánpótlást jelentő 20 év alattiak létszáma nemcsak a szüleikétől marad el számottevő mértékben, de létszámuk csak kismértékben múlja felül a 70 éves és ennél idősebb népességét. A korfából az is kitűnik, hogy a 70 éves és idősebb hölgyek létszáma már meghaladja a 20 év alatti leányokét, ami a reprodukciós gondok mellett felveti az időskorúak növekvő generációs rátaültetését a mai fiatal és a jövőbeli anyai nemzedékekre.

Más a kép a cigány népesség jelenlegi helyzetét és jövőbeli demográfiai kilátásait illetően. Korösszetételük a klasszikus korpiramis formáját idézi, a

gyermeknemzedékek létszáma meghaladja a szüleikét, viszonylag magas termékenységi és bővített reprodukció jellemzi a népességet. Ugyanakkor körükben feltűnően alacsony az időskorúak lélekszáma és aránya, ami a magyar és a német nemzetiségekhez képesti magasabb halandóságból és az alacsonyabb várható élettartamból adódik. Reprodukciós helyzetükből adódóan biztosítva látszik a cigány népesség demográfiai jövője, és a népesség lélekszámának gyarapodása. A lakosság 43%-a 20 év alatti, így az elkövetkező két évtizedben emelkedik a szülőképes korú nők létszáma, de náluk is kérdéses a belépő újszülött nemzedékek számának jövőbeli alakulása. Erre utaló jel, hogy a korfa alja nem szélesedik tovább, vagyis a 0–9 éves gyermekek létszáma már elmarad a tizenévesekétől, ami a termékenység korábrinál alacsonyabb szintjére utal. Halandóságuk javításában jelentős potenciális lehetőségek vannak, ami a jelenleginél hosszabb élettartamot és a cigány lakosság lassú öregedési folyamatának kezdetét jelentheti.

Az eltérő korösszetételből adódóan jelentősek a különbségek a lakosság átlagos életkorában. A német nemzetiségűek a legidősebbek, átlagosan 44,1 éves életkorral, a magyarok ennél valamivel fiatalabbak, átlagosan 41,5 évesek, a cigány lakosság viszont mindkét nemzetiségnél legalább 15 évvel fiatalabb, mivel 26,3 év volt az átlagéletkoruk a 2011. évi népszámlálás idején.

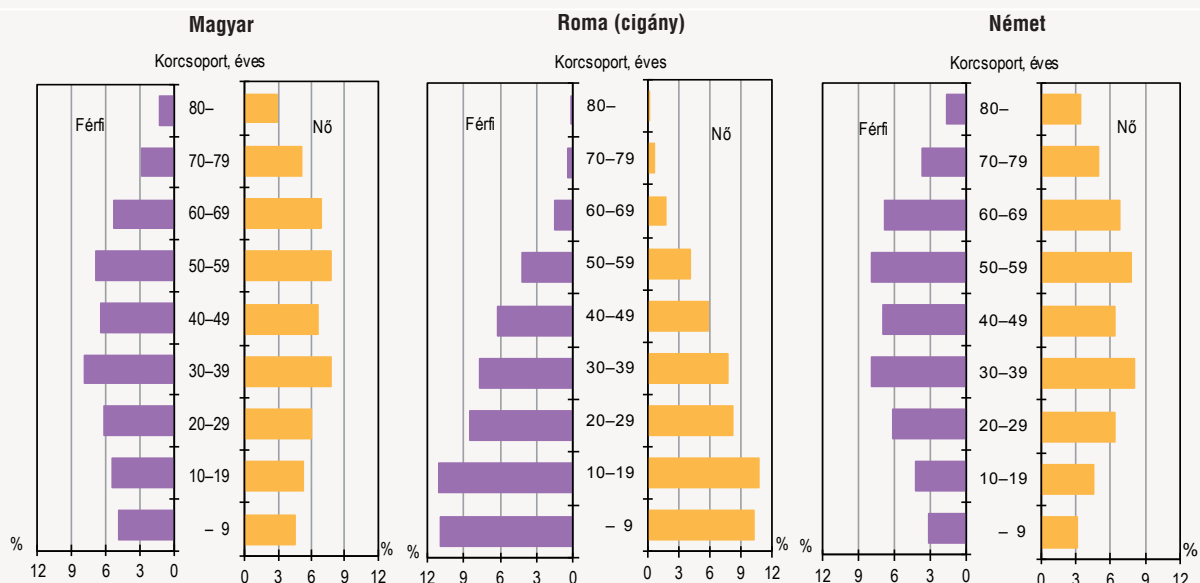
A korösszetétel és a lakosság nemek szerinti aránya között szoros a kapcsolat. A születéskori fiú-többlet miatt egy fiatal korösszetételű népességben több a fiú, illetve férfi, mint a leány, illetve nő, a várható élettartam nemenkénti különbségei viszont nő-többletet eredményeznek egy öregedő népességben, ahol magas az időskorúak aránya. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar és a német nemzetiségű lakosoknál összességében nő-többlet van, ezer férfira 1119, illetve 1063 nő jut, a cigány lakosoknál viszont férfi-többlet mutatkozik, mivel ezer férfira 977 nő jutott a 2011. évi népszámlálás idején. Életkor szerint nézve mindhárom nemzetiségnél nő-többlet jelentkezik a 60 éves és ennél idősebb lakosoknál, a 80 éves és ennél idősebb lakosok körében már több mint kétszer annyi nő van, mint férfi.

Az eltartottsági mutatókat a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt lehet értelmezni a demográfiában. A családon belüli szülő és kiskorú gyermek kapcsolatnál valódi eltartásról van szó, a szélesebben vett társadalmi értelemben viszont inkább az inaktív korúak függőségét fejezi ki az aktív korúakhoz képest, mivel a nagy társadalmi ellátórendszerekhez (oktatás, nyugdíj, egészségügy) szükséges anyagi forrásokat az aktív korúak, ezen belül a foglalkoztatottak teremtik elő adóik és járulékaik által.

Ennek megfelelően az eltartottsági mutatók azt vizsgálják, hogy az aktív korú népesség (15–59 évesek³) létszáma hogyan viszonyul a gyermek- (15

1. ábra

A népesség nem, korcsoport és nemzetiség szerint, 2011

³ A hazai és nemzetközi gyakorlatban általában a 15–64 éves lakosokat tekintik az aktív korúaknak, és a 65 éves és ennél idősebbeket az időskorúaknak. A nemzetiségi adatoknál a 60 éves és idősebb népesség tízéves korcsoport szerint van feltüntetve. A nyugdíjba vonulás átlagos életkora 2011-ben 57,5 év volt.

évesnél fiatalabbak) és az időskorúakhoz (60 éves és idősebbek), és milyen „eltartási teher” hárul rájuk a gyermek- és időskorúak együttes létszámából adódóan. A hosszabb távú demográfiai jövőt viszont, az ún. öregedési index mutatja meg a legszemléletesebb módon, ami a gyermek- és időskorúak egymáshoz viszonyított arányát fejezi ki.

2. tábla

Korösszetétel, eltartottsági ráta, öregedési index nemzetiségek szerint, 2011

Megnevezés	Magyar	Roma (cigány)	Német
Korösszetétel, %			
0–14 éves (A)	14,3	32,4	10,1
15–59 éves (B)	61,2	63,0	62,6
60– éves (C)	24,5	4,6	27,2
A gyermeknépesség eltartottsági rátája (A/Bx100)	23,4	51,5	16,2
Az idős népesség eltartottsági rátája (C/Bx100)	40,0	7,3	43,5
Az eltartott népesség rátája [(A+C)/Bx100]	63,4	58,8	59,6
Öregedési index (C/Ax100)	171,2	14,2	268,8

A nemzetiségek eltérő korösszetétele jelentős különbségeket eredményez az eltartottsági mutatókban. A gyermekkorúak eltartottsági rátája (0–14/15–59) a német nemzetiségűeknél a legkisebb, a cigány lakosságnál a legnagyobb, a különbség több mint háromszoros. Más szóval a németeknél egy gyermekkorúra 6 aktív korú lakos jut, míg a cigány lakosoknál 2. Ellenkező irányú, de hasonlóan jelentős különbségek vannak az időskorú népesség eltartottsági mutatójában (60–/15–59). Itt minden időskorú cigány lakosra 14 aktív korú jut, míg a német nemzetiségűeknél csak 2,3. A magyarok mutatói a német lakosokéhoz hasonlóak, de annál valamivel magasabbak. Figyelmet érdemel, hogy a legkisebb különbségek a gyermek- és időskorúak együttes eltartottsági rátájában (0–14)+(60–)/(15–59) jelentkeznek. A német és a cigány lakosságnál csaknem azonos számú gyermek- és időskorú jut száz aktív korúra: 59, illetve 60 lakos, a magyaroknál viszont ez a mutató a legmagasabb, de nagyságrendjét tekintve hasonló az előzőekhez, mivel száz aktív korúra 63 gyermek- és időskorú lakos jut.

A hosszú távú demográfiai kilátásokat, a gyermeknemzedékekből adódó utánpótlás mértékét az öregedési index fejezi ki egyértelműen. Ebben a mutatóban igen nagyok a különbségek a megfigyelt nemzetiségek között. Míg a cigány lakosoknál száz gyermekkorúra mindössze 14 időskorú lakos jut, addig a magyaroknál 171, a német nemzetiségűeknél pedig 269. Más szóval a magyaroknál több mint másfélszer, a német lakosoknál pedig több mint két és félszer akkora a 60 éves és idősebb lakosok száma, mint a 15 év alatti gyermekkorúaké.

Családi állapot, párkapcsolati jellemzők

A népesség családi állapot szerinti összetételét a házasságkötési szokások és gyakorlat, a házasságok stabilitása és a halandóság szintje egyaránt befolyásolják. A családalapítás legáltalánosabb formája a házasságkötés, abban viszont, hogy ki mikor és miért köt házasságot, vagy egyáltalán vállalja vagy mellőzi a házasság intézményét, fontos szerepet játszik a társadalmi-gazdasági helyzet és a kulturális környezet, amelyek viszont szorosan kötődnek a családi vagy szűkebb közösségi hagyományokhoz, szokásokhoz, elvárásokhoz. A családstabilitást a házasságok szándékos felbontásának gyakoriságával mérjük, de a házaspárok valamelyikének elhalálása is megszünteti, illetve megváltoztatja a korábbi családi állapotot. A fentieknek megfelelően a nemzetiségek családi állapot szerinti jellemzőit a hajadon, a házas, az elvált vagy özvegy és az élettársi kapcsolatban élő lakosok arányai szerint vizsgáljuk.⁴

A legtöbb elvált és özvegy lakos a magyarok között található, a házások aránya a német nemzetiségűek között a legmagasabb, a cigány lakosoknál viszont kiemelkedően magas a hajadonok hányada, mivel a nők fele nem lépett soha hivatalosan házasságra. A nemzetiségek eltérő korösszetétele erősen befolyásolja a családi állapot szerinti megoszlásukat, ezért pontosabb képet kapunk, ha korcsoportok szerint vizsgáljuk a fontosabb sajátosságokat, illetve jellemzőket. A hajadonok aránya az életkor előrehaladásával mindhárom vizsgált nemzetiségnél csökken. Figyelmet érdemel azonban, hogy a cigány lakosoknál a legalacsonyabb a 30 év alatti hajadonok aránya. Ez azt jelenti, hogy közülük kevesen kötnek hivatalosan házasságot, ám akik házasságra lépnek, azok fiatalon, tizenévesen vagy a 20-as éveik során kötik össze életüket párjukkal. A 30 év feletti korosztályoknál a cigány hajadonok aránya a legmagasabb, az 50 év felettieknél már több mint kétszerese a magyar vagy a német nemzetiségűekének. Ugyanakkor az idősebb korosztályok körében igen alacsony azok aránya, akik soha nem kötöttek házasságot, a magyar és a német nemzetiségeknél 3–4, a cigány lakosoknál 6–7%. Ez arra utal, hogy évtizedekkel ezelőtt mindhárom nemzetiség körében jóval többen kötöttek házasságot, kevesebben maradtak hajadonok, mint az azonos nemzetiségű mai fiataloknál.

A házások között a fiatal cigányasszonyok aránya a legmagasabb a 30 év alatti korosztályoknál. A késői házasságkötés a magyar és a német nemzetiségű nőkre jellemző, mert náluk a legalacsonyabb a házások aránya a 30 év alatti korcsoportokban. Ez különösen a német fiatalokra jellemző magatartás, mivel közöttük a legritkább a fiatalkorú házasságkötés, a 30 évnél idősebb korosztályoknál viszont mindenhol itt a legmagasabb a házások aránya. A családi állapot szerinti megoszlásban mindhárom nemzetiségnél a házások dominálnak a 40–59 éves korosztályoknál.

Érdekesen alakul az elváltak aránya a vizsgált nemzetiségek körében. A fiatalkori házasságkötés magasabb válási gyakorisággal párosul a cigány lakosoknál, mivel a 40 év alatti nőknél náluk a legmagasabb az elváltak aránya. De az idősebb korban kötött frigyek sem járnak együtt feltétlenül stabilabb párkapcsolattal, mivel a 40 év feletti korcsoportoknál mindenhol a magyarok, majd a németek között a legtöbb az elvált nő. Mindhárom nemzetiségnél a 40–49 éves korosztályoknál legmagasabb az elváltak aránya, a cigány és a német nők közel egyötöde, a magyaroknak viszont ennél magasabb, 22%-a tartozott az elvált családi állapotúak közé.

A válások mellett – az esetek többségében – az egyik házaspár halálával szűnnek meg a leggyakrabban a házasságok, főleg az idősebbek körében. A megözvegyülések gyakorisága többnyire a halandósági viszonyok függvénye. Bár a cigány lakosoknál a legalacsonyabb az özvegy nők aránya, ennek kizárólag a fiatal korösszetétel a magyarázata, mivel valamennyi korcsoportban az özvegy cigány nők hányada a legmagasabb a vizsgált nemzetiségeknél. A különbségek különösen a 30–49 éves fiatal-középkorú nőknél jelentősek, ahol az özvegy cigány nők aránya kétszer-háromszor akkora, mint a magyar vagy a német nemzetiségűeknél. Ez a jelenség egyértelmű utalást jelent a középkorú cigány férfiak magasabb halandóságára is. Korösszetételét tekintve a német nemzetiségű lakosok előregedése a legjelentősebb, ezzel szemben valamennyi korcsoportban náluk a legkisebb az özvegy nők aránya, ami a magyarokénál is kedvezőbb mortalitási viszonyokat jelent a házas német férfiaknál.

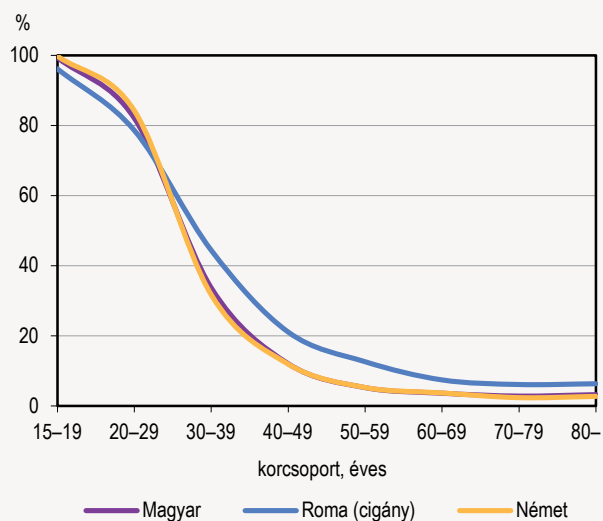
A megfigyelt családi állapotok mellett létezik egy egyre gyakoribbá váló párkapcsolati életforma: az élettársi kapcsolat. Házasságon kívül ilyen párkapcsolatban él a cigány nők több mint egynegyede (27%) és a magyarok egytizede. A legkevésbé, 7,6%-os arányban a német nemzetiségűek körében elfogadott ez az együttélési forma. Életkor szerint igen jelentősek a különbségek. A tizenéves cigányleányok 17%-a él élettársi kapcsolatban, közel ötször annyian, mint a magyar leányok. Mindhárom nemzetiségnél a 20-as éveikben járó fiataloknál a leggyakoribb ez a párkapcsolati forma, a cigányok 46%-a él élettársi kapcsolatban a 2011. évi népszámlálás idején, több mint kétszer annyian, mint a magyar nők (21%), és több mint háromszor annyian, mint a németek (14%).

⁴ Bár a nemek között lehetnek családi állapot szerinti különbségek, elemzésünk a gyermekvállalás szempontjából meghatározó 15 éves és idősebb női népességre terjed ki. Az ötödik hivatalos családi állapotban a bejegyzett élettársi kapcsolatban élők a házások között szerepelnek. Az ilyen párkapcsolatban élő párok száma a 2011. évi népszámlálás idején nem érte el a 200 párt, és mintegy egyharmadát tették ki a női párok.

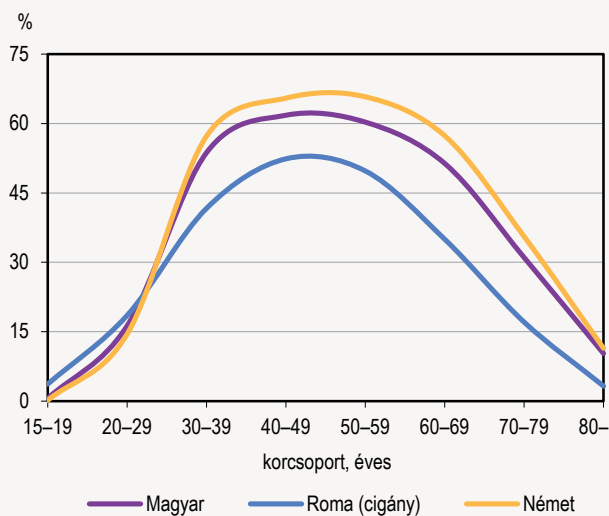
2. ábra

A 15 évesnél idősebb női népesség családi állapot, korcsoport és nemzetiség szerint, 2011

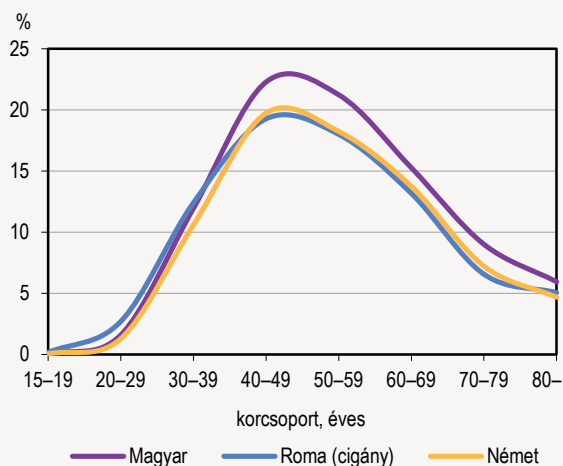
Hajadonok

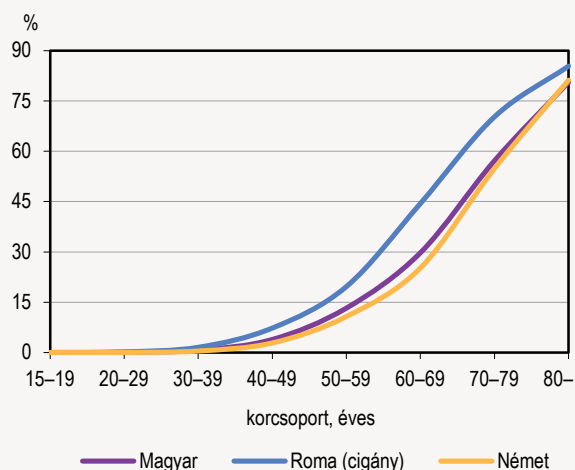
Házások

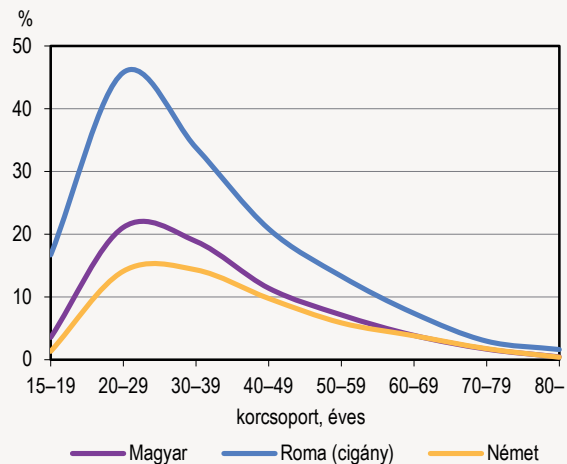
Elváltak

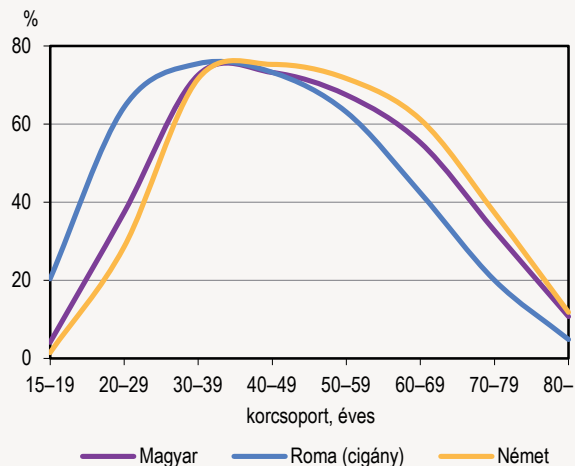
Özvegyek

Élettársi kapcsolat

Párkapcsolatban élők*

* Házasságban és élettársi kapcsolatban élők együtt.

Ha a házások és az élettársi kapcsolatban élők együttes arányát vizsgáljuk, sokkal kiegyenlítettebbek a párkapcsolatban élők nemzetiségek szerinti különbségei.⁵ Ebben a megközelítésben a cigány nők 59%-a él párkapcsolatban, többnyire élettársként, a német nőknél 53, a magyaroknál 52% ez az arány, döntő részük házasságként él párjával. A 30 év alatti korcsoportoknál megmaradtak a jelentős különbségek, mivel a cigány fiatalok jóval magasabb arányban élnek már párkapcsolatban, mint a magyarok vagy a németek. A 30–49 éves korosztályoknál viszont szinte eltűnnek a különbségek a nemzetiségek között, mivel mindenhol a lakosok közel háromnegyede él párkapcsolatban. Az idősebb korcsoportoknál ismét fordul az arány, mivel a cigány nőknél egyre csökken, és a legalacsonyabbá válik a párkapcsolatban élők aránya, főleg a férfiak magasabb halandóságából adódó özvegyülések miatt.

Gyermekvállalás, termékenység

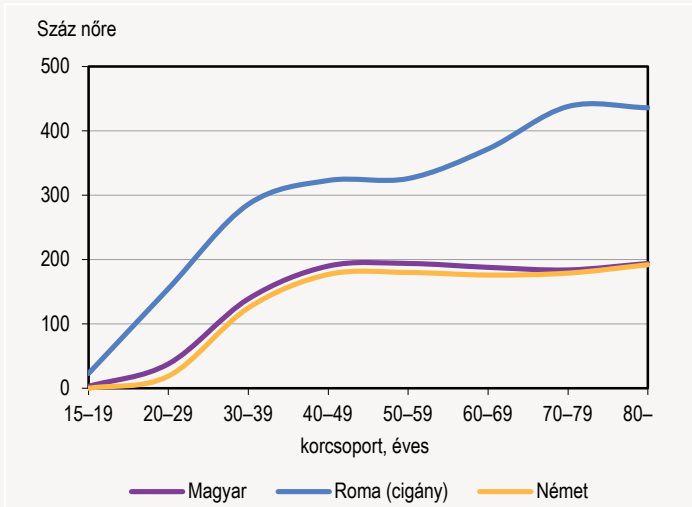
A gyermekvállalás gyakorisága és a termékenység szintje meghatározó jelentőségű a nemzetiségek jövője szempontjából. Gyermekük által biztosított utánpótlásukat, ezért a termékenységük szintje demográfiai folyamataik és hosszú távú fennmaradásuk alapvető fontosságú tényezője. Ez nemcsak a kisebbséget alkotó nemzetiségekre, hanem a többséget alkotó magyar lakosokra is igaz. A feldolgozások a népszámlálás időpontjáiig élveszületett összes gyermek kumulatív (halmozott) számát és átlagát jelentik, így a nők életkorának függvényében a népszámlást megelőző közeli vagy távolabbi múlt termékenységi viszonyait jellemzik. A termékenység szempontjából kulcskérdés, hogy az adott nemzetiség milyen mértékben reprodukálja önmagát, illetve marad el a reprodukcióhoz szükséges szinttől. Ennek vizsgálata csak a szülőképes kor végén a befejezett termékenység idején elért átlagos gyermekszám, illetve családnagyság ismerete által lehetséges. Az ennél fiatalabb életkorig elért gyermekszámokban már jelentős szerepet játszhat a gyermekvállalás időzítésében (előrehozatalban vagy halasztásban) jelentkező nemzetiségek szerinti eltérő gyakorlat.

Az oktatásra, képzésre fordított idő, az iskolai végzettség szintje, az adott életkorra jellemző párkapcsolati forma vagy a foglalkoztatottsági viszonyok, mind olyan tényezők, amelyek lényegesek lehetnek a fiatalok gyermekvállalási magatartásában. Ezzel magyarázható az a jelenség, hogy minél fiatalabb életkorokat tekintünk, annál nagyobbak az elért átlagos gyermekszámokban jelentkező nemzetiségek szerinti különbségek. A tizenévesek körében csak a cigány lakosoknál lehet érdemleges gyermekszámot kimutatni, a 20-as években járó fiataloknál viszont négyszeres a különbség a cigány és a magyar lakosok átlagos gyermekszámában. A 30-as években járó nőknél ez a különbség a felére csökken, a 40-es évek folyamán tovább mérséklődik, és végül a cigány nők átlagos gyermekszáma a befejezett termékenység idején 1,7-szeresét teszi ki a magyar nőkének. Számszerűen ez egy nőre számítva 3,2, illetve 1,9 átlagos gyermekszámot jelentett a 2011. évi népszámlálás idején. A német nemzetiségű nők termékenysége a legalacsonyabb, és valamennyi korcsoportban elmarad a magyar nőkéttől. A halasztó, halogató magatartás náluk mutatkozik meg a legerőteljesebben, mivel a 20-as években csak fele annyi gyermeket hoztak világra, mint a magyar nőtársaik, a későbbi életkorokban viszont lényegesen mérséklék (pótolják) ezt a hiányt, és 1,8 körüli átlagos gyermekszámmal fejezték be termékenységüket. A 60 évesnél idősebb nemzedékek átlagos gyermekszáma alapján a termékenység időbeli változásai is feltárhatóak. Ebből megállapítható, hogy a magyar és a német nemzetiségű nőknél (családoknál) nem történt érdemleges változás a nemzedékek közötti végső gyermekszámában, ezzel szemben a 40-es években járó cigány nők átlagosan 1,2 gyermekkel alacsonyabb családnagysággal fejezik be termékenységüket (3,2 gyermek egy nőre), mint annak idején szüleik (4,4 gyermek egy nőre). A befejezett termékenység szintjét tekintve az is egyértelmű, hogy a cigány lakosság az egyetlen nagy létszámú nemzetiség, amely (akik) gyermekeik által bővítetten reprodukálják önmagukat, a magyarok mellett pedig a német nemzetiségű nőknél, illetve családoknál mutatkozik a legnagyobb reprodukciós hiány.

⁵ A jogilag házas családi állapotú, de ténylegesen más partnerrel élettársi kapcsolatban élők száma igen alacsony és érdemben nem befolyásolja a közölt eredményeket. Számuk a házas magyar nők között 6005 fő (0,4%), a házas cigány nőknél 490 fő (1,2%), a házas német nők körében pedig 88 fő (0,2%) volt. Az ilyen párkapcsolatban élők jelen feldolgozásban a házások és az élettársi kapcsolatban élők között egyaránt szerepelnek.

3. ábra

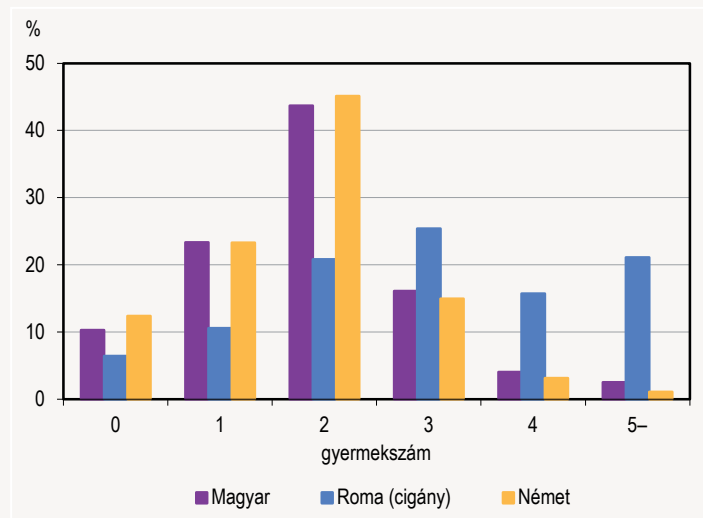
Az élveszületett gyermekek átlagos száma korcsoport és nemzetiség szerint, 2011

Az átlagos gyermekszámok mögött különböző családnagyság típusok húzódnak meg a született gyermekek száma szerint. Az első megközelítésben a befejezett termékenységhez közeli végső gyermekszámot érdemes összehasonlítani a nemzetiségek között. Ezt a 40–49 éves nők gyermekszám szerinti megoszlása alapján tesszük, mivel a 40-es éveikben járó nőknél bár emelkedő irányzatú, de összességében alacsony a gyermekvállalási gyakoriság, így érdemben nem változik a családok gyermekszám szerinti összetétele. A domináns családnagyságot tekintve a magyar és a német családoknál a kétgyermekes családtípus a leggyakoribb (43–45%), ezt követik az egygyermekes családok (23–24%). A családtípusokban történt időbeli változások az idősebb korosztályok családnagyságának összetételével jellemezhető, a 60 év feletti korosztályok esetében pedig akár a szülők és a gyermekeik befejezett családnagysága vethető össze. Mindkét nemzetiségnél csökkent a kétgyermekes, és nőtt a gyermektelen családok hányada. Az idősebb nemzedékek több mint felénél még a kétgyermekes családnagyság dominál, és 10% alatti a gyermektelenek aránya. Figyelmet érdemel, hogy a három- és a négygyermekes családok aránya nem csökkent, sőt kissé emelkedett az idősebb korosztályokhoz képest, némileg kompenzálva ezzel a gyermektelenek növekvő hányadát.

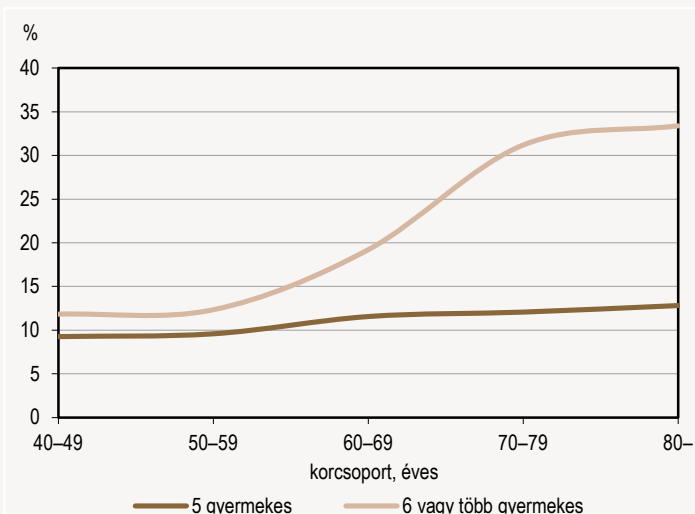
4. ábra

A 40–49 éves nők aránya gyermekszám és nemzetiség szerint, 2011

5. ábra

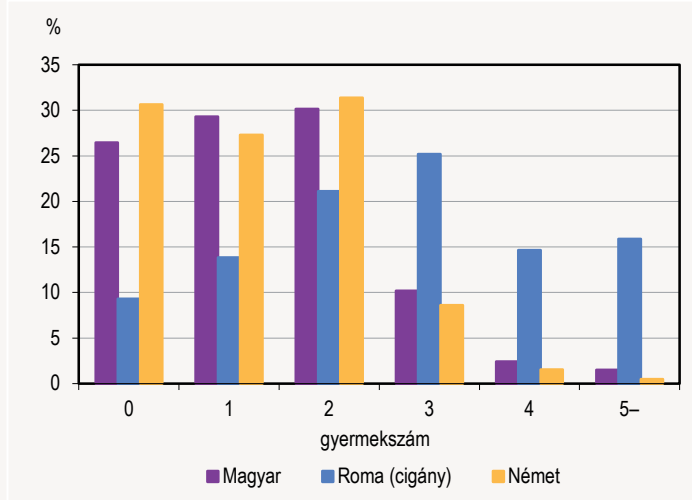
A 40 év feletti sokgyermekes cigány nők aránya korcsoport szerint, 2011

A 40-es éveikben járó cigány nőknél a háromgyermekes családmodell a leggyakoribb (25%), ezt követik a kétgyermekesek (21%). Közöttük a legalacsonyabb a gyermektelen és az egygyermekes családok hányada, és stabil maradt a négygyermekes családoké (15–16%). A korábbi (idősebb) nemzedékekhez képest az öt-, valamint a hat- és többgyermekes családoknál történtek jelentős változások. Az ötgyermekes családok aránya 10% alá csökkent, és a szüleikhez képest közel egyharmadára esett a hat és ennél magasabb gyermekszámú családoké. A cigány családok csökkenő átlagos gyermekszámában főleg az öt- és ennél több gyermekes családok számának visszaesése játszott meghatározó szerepet. Mindemellett a magyar és a német családokéhoz képest igen jelentősek a különbségek a nagycsaládok arányában. A cigány nők körében ötször-hatszor annyi négy- vagy ennél több gyermekes család található, mint a magyar vagy a német nemzetiségű családok, illetve nők között.

6. ábra

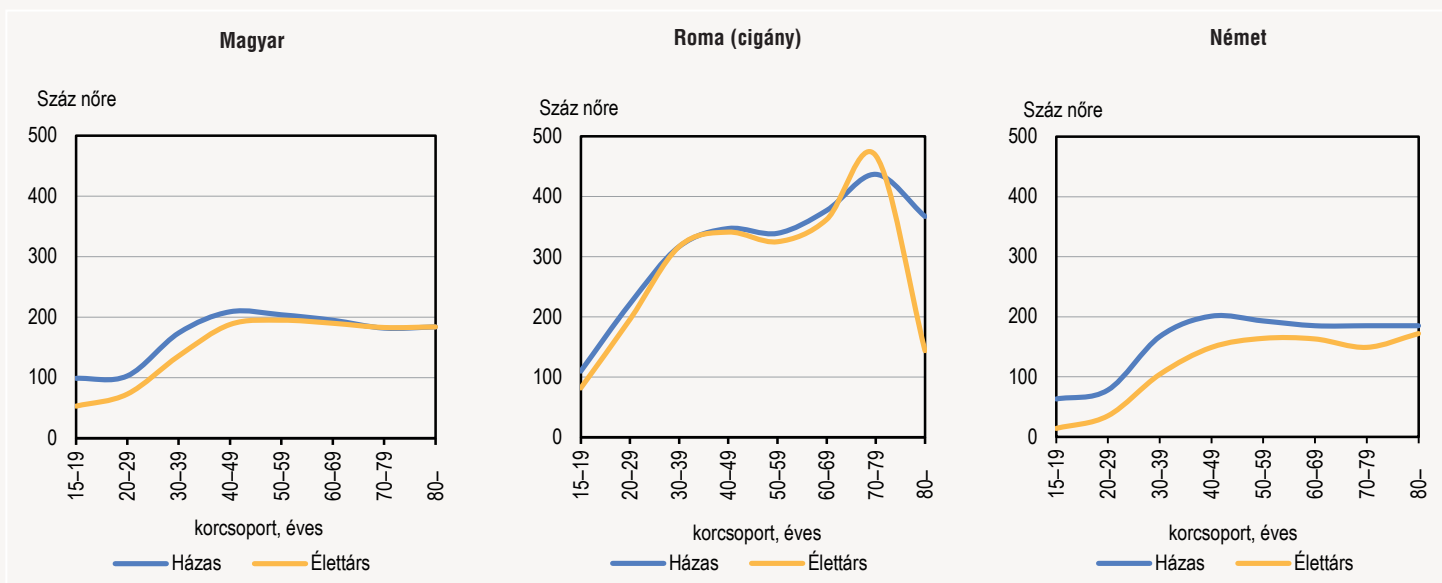
A 30-39 éves nők aránya gyermekszám és nemzetiség szerint, 2011

A fiatalabb korcsoportoknál (30–39 évesek) a gyermekvállalás időzítése is jelentősen befolyásolja az aktuális családnagyságot, de további változások jelei is mutatkoznak a családok gyermekszám szerinti összetételében, legfőképpen a magyar és a német nőknél. Közöttük igen magas a gyermektelenek aránya, 27, illetve 31%. Ezért igen sokuknak kellene az első és a második gyermeknek életet adniuk ahhoz, hogy a gyermektelenek hányada csökkenjen, a kétgyermekeseké pedig hasonló mértékre emelkedjen, mint a náluk tíz évvel idősebb, a végső családnagysághoz közel álló nőtársaiknál. A 30–39 éves cigány nőknél már ebben az életkorban is a háromgyermekes családmodell dominál, kevés a gyermektelen nő, és a négygyermekes családok aránya sem marad el lényegesen a náluk idősebb generációtól. Talán az igazán nagycsaládoknál, az öt- és a hat- és többgyermekes nők hányadában van jelentősebb elmaradás, és feltehetően tovább mérséklődik az ilyen sokgyermekes családok hányada az idősebb nemzedékekhez képest.

7. ábra

Átlagos gyermekszám párkapcsolati forma, korcsoport és nemzetiség szerint, 2011

Vitatott kérdés, hogy a házasságban vagy az élettársi kapcsolatban élők vállalnak-e több gyermeket. A népszámlálási adatok alapján erre csak hozzávetőleges választ lehet adni. A vállalt gyermekek száma ugyanis élettörténeti adat, amely az elért életkorig született összes gyermeket magában foglalja, a párkapcsolati forma viszont a kérdés időpontjának jellemzője. Mivel nincsenek párkapcsolati-történeti adatok, nem lehet tudni, hogy az élettársi kapcsolatban élők korábban voltak-e házasok, és fordítva, a házasok éltek-e korábban élettársi kapcsolatban más partnerrel, és vállaltak-e gyermeket. E bizonytalanságtól eltekintve az adatok alapján egyértelmű választ lehet adni, nevezetesen valamennyi életkorban és mindhárom nemzetiség esetén a házasságban élők átlagos gyermekszáma magasabb, mint az élettársi kapcsolatban élőké. A különbségek különösen a német nemzetiségű családoknál szembetűnőek, de a fiatal magyar családoknál is számottevők a házasságban élők javára. A cigány családok esetében viszont nem jelent éles válaszvonalat a gyermekvállalásban, hogy az anyák házasságban vagy élettársi kapcsolatban élnek-e. A befejezett családnagyság szintjén nincsenek lényeges különbségek. Ebben szerepet játszhat az is, hogy a cigány lakosság körében az élettársi kapcsolat egyenrangú párkapcsolati formát jelent a házassággal.

Iskolai végzettség

A képzettséget, a megszerzett tudás szintjét az iskolai végzettséggel mérjük. A képzettség szintje az élet számos területén fontos, olykor meghatá-

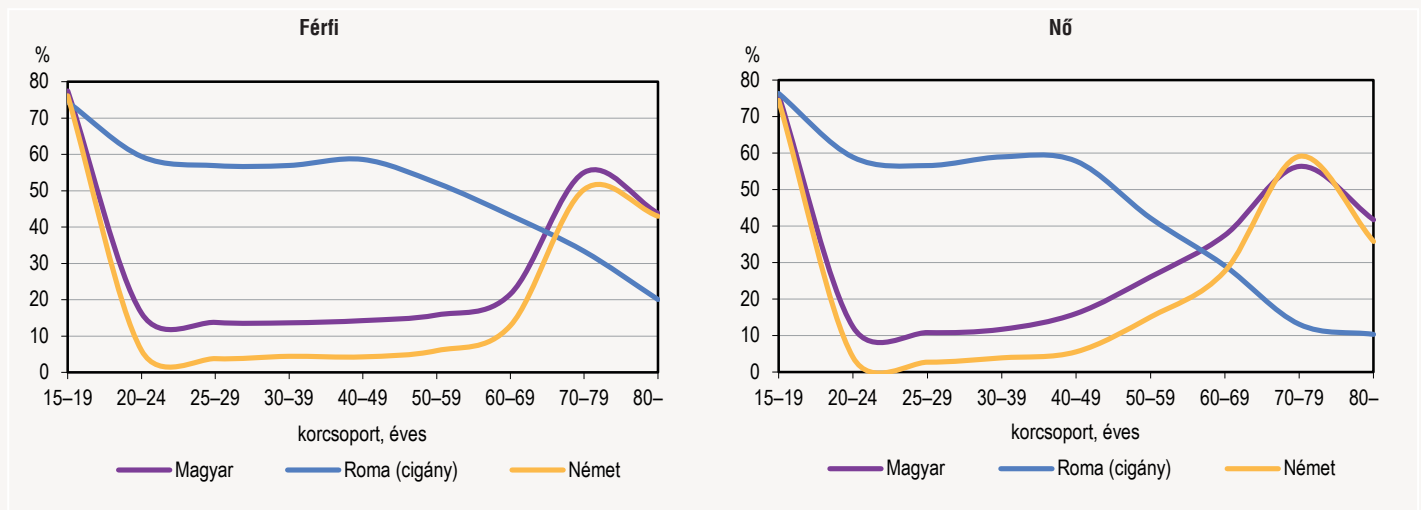
rozó, szorosan összefügg a demográfiai folyamatokkal és magatartásokkal, befolyásolja a munkaerő-piaci lehetőségeket és esélyeket. Elemzésünk során az iskolai végzettség szintjét a legmagasabb befejezett végzettséggel mérjük. Ez azt jelenti, hogy pl. a nyolc általános iskolai osztályt végzetek között szerepelnek a népszámlálás időpontjában a gimnáziumba vagy szakiskolába járó, de azt még el nem végzett diákok, hasonló módon az érettségizettek között vannak számon tartva az egyre nagyobb arányban továbbtanuló, egyetemre, főiskolára járó fiatalok.

A vizsgált nemzetiségek iskolai végzettség szerinti megoszlása meglehetősen heterogén, és számos figyelmet érdemlő jelenséget mutat. Az általános iskola nyolc osztályát el sem végzett fiatalok a perspektívákat tekintve a legkiszolgáltatottabbak közé tartoznak. Arányuk meglehetősen alacsony a 20 év alatti magyar és német fiatalok körében, nem így a cigány lakosoknál, ahol arányuk 21, illetve 17%-os a tizenéves fiúk és leányok között. A mai fiatal cigány leányok kitarását, szorgalmát, akaratát jelzi, hogy a 15–19 éves korosztályokban az alapfokú végzettséggel sem rendelkezők aránya alacsonyabb a fiúkénál, az e feletti életkorokban viszont mindenhol magasabb, gyakran a férfiakénak kétszerese a nyolc osztályt el sem végzett nők hányada. Az általános iskola befejezése a cigány lakosok legjellemzőbb iskolai végzettsége, az 50 év alatti férfiak és nők több mint felénél ez jelenti az elért legmagasabb szintet. A középkorú magyar férfiak és nők 10–14%-ának, a német nemzetiségűek csupán 3–6%-ának ez a legmagasabb iskolai végzettsége.

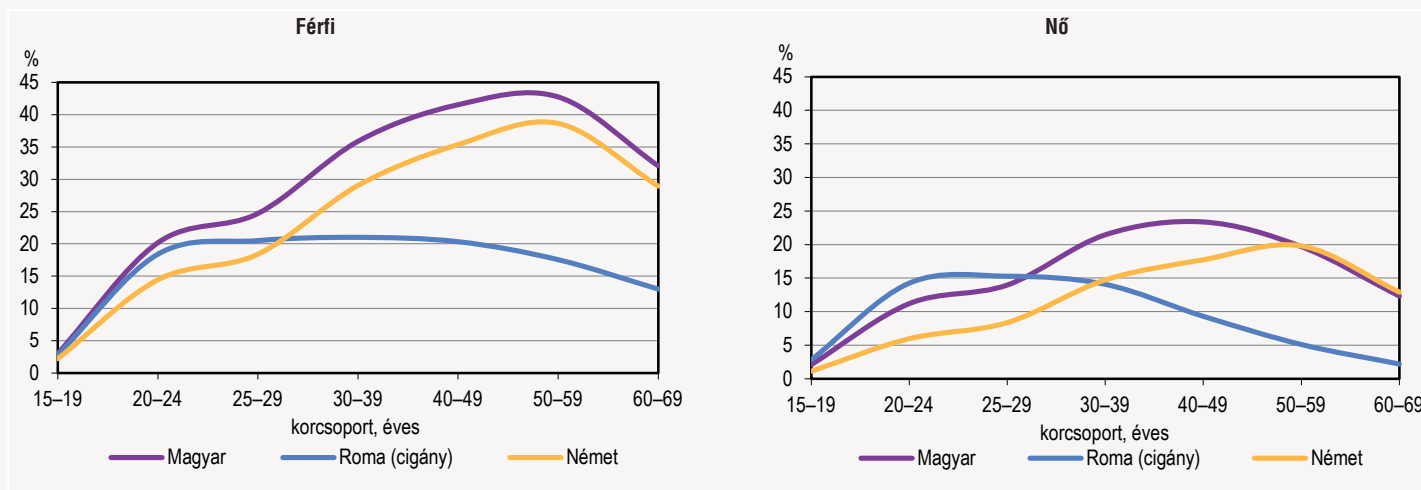
8. ábra

Befejezett legmagasabb iskolai végzettség nem, korcsoport és nemzetiség szerint, 2011

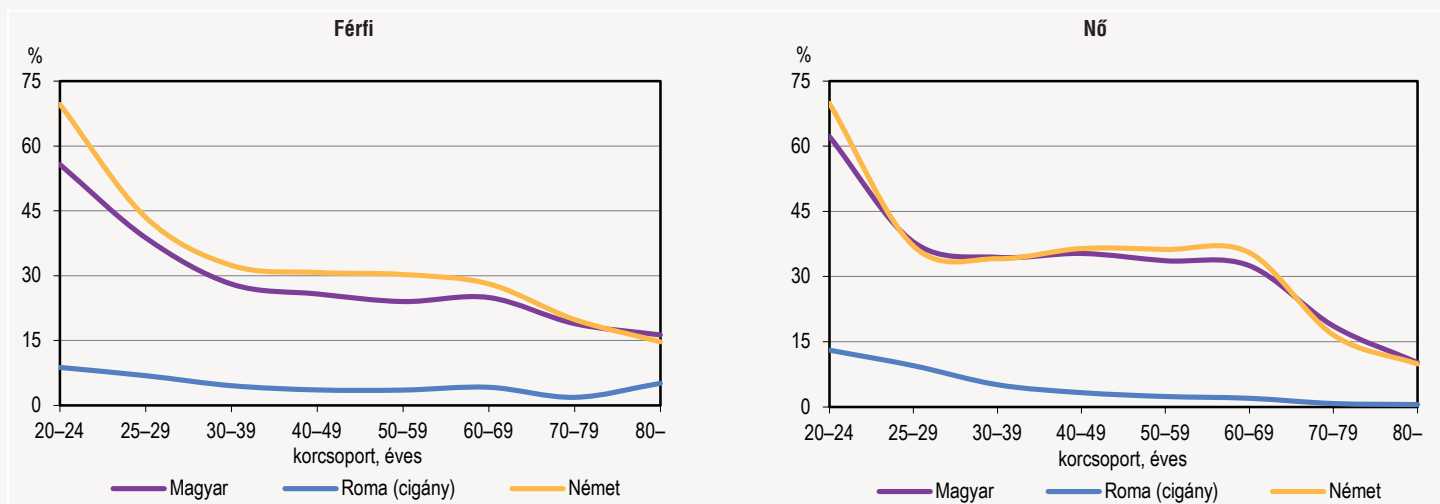
Általános iskola 8. osztálya

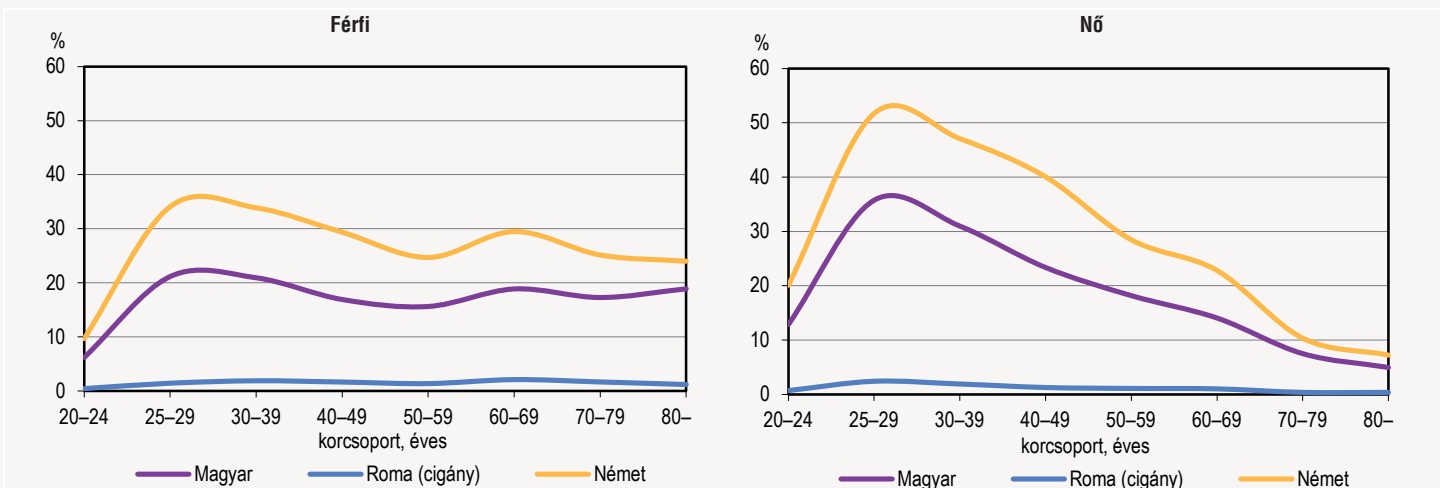
Középfokú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel

Középfokú iskola érettségivel

Egyetem, főiskola

A középfokú képzés keretében szakmát tanult fiatal férfiak aránya mindhárom nemzetiség esetében jóval magasabb, mint a hasonló életkorú nőké. Figyelemre méltó, hogy a szakmai képesítéssel rendelkező 20–24 éves magyar és német férfiak aránya csak kevesebb mint fele a náluk idősebb, a 40-es vagy 50-es éveikben járó férfiakénak, ami a szakmunkásképzés iránti igények vagy lehetőségek elmúlt évtizedekbeli visszaesését is mutatja. A 20–50 év közötti cigány férfiak mintegy egyötödének van szakmai képzése, náluk viszont nem látszanak a visszaesés jelei. A 20-as éveikben járó, szakmát tanult cigány nők aránya (14–15%) jóval magasabb, mint a náluk idősebb női nemzedéké, és meghaladja a hasonló életkorú magyar vagy német nőkéét is. Ez a szakmai képzés terjedését jelzi a fiatal cigány nők körében.

Az érettségi vizsga letétele igen gyakori legmagasabb képzési szintet jelent a magyar és a német fiatalok között. Ez főleg a nők körében jellemző, mivel arányuk valamennyi korcsoportban magasabb, mint a hasonló életkorú férfiaké. A fiatal cigány lakosoknál jóval alacsonyabb az érettségivel rendelkezők hányada, de itt is megfigyelhető előrelépés az, hogy a 20-as éveikben járó fiataloknál kétszer-háromszor gyakoribb az érettségi vizsga, mint a szüleiknél volt annak idején. Itt is tettenérhető a cigány nők képzés iránti magasabb igénye, tudatosabb magatartása, mivel a 40 év alatti korosztályoknál mindenhol magasabb az érettségivel rendelkező nők hányada, mint a hasonló életkorú férfiak között.

A felsőfokú végzettségűek esetében igen nagyok az eltérések a vizsgált nemzetiségek között. Ez nemcsak a cigány fiatalok látványosan alacsony arányaival, hanem a magyar és a német nemzetiségűek közötti eltérésekkel is indokolható. A fiatal és középkorú német férfiak és nők között jóval magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők hányada, mint a hasonló korú és nemű magyarok között, és mindkét nemzetiség esetében a nők gyakorlatilag „leiskolázták” a férfiakat a főiskolát vagy egyetemet végzettek arányát tekintve. A 25–29 éves német nők több mint fele, a 30–39 éveseknek pedig közel fele felsőfokú végzettséggel rendelkezik, szemben a férfiak mintegy egyharmados arányával. A hasonló életkorú magyar nőknél 31–36% között mozognak ezek az arányok, szemben a férfiak egyötödös hányadával. Különösen az utóbbi évtizedekre jellemző a nők férfiakénál magasabb aránya a felsőfokú végzettségűek között, mivel a 60 év feletti generációknál fordul az arány, és a férfiak kerülnek többségbe az egyetemi végzettségűeknél.

A cigány nemzetiségű fiataloknál rendkívül alacsony, 1–2% között mozog a felsőfokú végzettségűek aránya. A 30 év alatti korosztályoknál itt is megfigyelhető, hogy több az egyetemi, főiskolai végzettségű nő, mint a férfi, és a legmagasabb arányban, 2,4%-kal a 25–29 éves nők rendelkeztek ilyen végzettséggel a 2011. évi népszámlálás idején. A 40 év feletti cigány lakosoknál is a férfiak kerülnek többségbe a felsőfokú végzettségűeket tekintve, bár igen alacsony, de a hasonló korú nőkhöz viszonyítva kétszer-háromszor magasabb arányban.

Gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság

Az iskolai végzettség szintje, a szakmai képzés megléte vagy hiánya erősen befolyásolja a munkaerő-piaci lehetőségeket és esélyeket. A gazdasági aktivitás és a foglalkoztatottság nemzetiségek szerinti különbségeiben visszatükröződnek az iskolai végzettségben feltárt eltérések. A népszámlálási feldolgozások a 15 éves és idősebb gazdaságilag aktív korú népességre vonatkoznak. Tekintettel a nemzetiségek korösszetételének jelentős eltéréseire, ezen belül a 60 éves és idősebb lakosok igen különböző arányaira, a gazdasági aktivitás szerinti eredményeket a korrekt összehasonlítás érdekében a 15–59 éves népesség adatai alapján mutatjuk be.

A nemzetiségek társadalmi-gazdasági státusát meghatározó jellemzők közül kiemelkedő fontosságú a gazdasági aktivitás szerinti összetétel. Ezen belül is kitüntetett szerepe van a foglalkoztatottsági mutatóknak. A vizsgált nemzetiségek közül a német lakosok körében a legmagasabb a foglalkoztatottak (67%) és a legalacsonyabb a munkanélküliek aránya (6,5%). A magyaroknál ezek a mutatók 61, illetve 9,1% volt a 2011. évi népszámlálás idején. A cigány népességnél jóval kedvezőtlenebbek ezek az arányok, mivel csak valamivel több mint egynegyedük volt foglalkoztatott (26%), és az előbbi két nemzetiséghez képest kétszer-háromszor magasabb arányban szerepelnek közöttük a munkanélküliek (21%).

A nemek szerinti bontást tekintve mindhárom nemzetiségnél a férfiak foglalkoztatottsági mutatói magasabbak a nőkéknél, és a német lakosok kivételével körükben a munkanélküliek aránya is meghaladja a hölgyekét. Lényegesek a nemek szerinti különbségek az inaktív keresők arányát illetően, amennyiben az a nőknél legalább kétszerese a férfiakénak. Ebben elsősorban a gyermekgondozásban érintettek a meghatározóak, akik mindhárom női nemzetiségnél a legmagasabb arányt képviselik az inaktív keresők között. A cigány nők magasabb termékenysége és gyakoribb gyermekvállalása miatt a gyermekgondozásban részesülők aránya közel háromszorosa a magyar és csaknem három és félszerese a német nőkének. Figyelmet érdemlő módon nincsenek lényeges különbségek a nemek között az eltartottak arányát tekintve, akiknek többségét a nappali tagozatos tanulók teszik ki mindkét nem esetében. A nemzetiségek között itt is vannak eltérések, amennyiben az eltartottak aránya is a cigány lakosok között a legmagasabb, mivel a nappali tagozatos tanulók mellett több mint kétszer nagyobb az ún. egyéb eltartottak hányada is, mint a másik két nemzetiségű lakosoknál. Többségüket azok az anyák teszik ki, akik családjuk ellátásával és több gyermek nevelésével háztartásbeliként otthon gondoskodnak családtagjaikról.

3. tábla

A 15–39 éves népesség gazdasági aktivitás, nem és nemzetiség szerint, 2011

(%)

Gazdasági aktivitás	Férfi			Nő		
	magyar	roma (cigány)	német	magyar	roma (cigány)	német
Foglalkoztatott	61,0	32,0	67,2	48,6	15,9	53,2
Munkanélküli	9,9	23,3	6,4	8,8	15,8	6,8
Inaktív kereső	2,7	12,7	1,2	15,9	38,9	11,8
Eltartott	26,4	32,1	25,3	26,7	29,5	28,2
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A gazdasági aktivitásra vonatkozó adatokat két fontosabb korcsoport: a fiatal aktív korú, 15–39 évesek és az aktív középkorú, 40–59 évesek szerinti bontásban is feldolgoztuk. Az életkori sajátosságoknak megfelelően a gazdasági aktivitásra vonatkozó adataik is eltérőek. A fiatal aktív korú férfiak körében mindhárom nemzetiség esetében alacsonyabbak a foglalkoztatottsági mutatók, mint a középkorú nemzedékekénél. Ez főleg az eltartottak és ezen belül a nappali tagozatos tanulók magasabb arányával magyarázható.

A fiatal aktív korú férfiak körében a legalacsonyabbak az inaktív keresők hányada, és a cigány, valamint a német nemzetiségeknél a legkisebb a munkanélküliek aránya is. A magyar 15–39 éveseknél viszont magasabbak a munkanélküliek arányok, mint a náluk idősebb, középkorú korosztályoknál, és ez nemcsak a férfiakra, de a hasonló korú nőkre is igaz. Ők lehetnek vagy voltak a fiatal pályakezdő munkanélküliek a legutóbbi népszámlálás idején, az viszont kevésbé érthető, hogy miért csak a magyar nemzetiségűeknél mutatkozik ez a jelenség. A fiatal aktív korú nőknél annyiban más a helyzet, hogy a foglalkoztatottak aránya náluk lényegesen alacsonyabb az átlagosnál, amiben a tanulók mellett figyelemre méltó a gyermekgondozási ellátásban részesülő inaktív keresők viszonylag magas aránya.

Mindkét nem esetében fennállnak a nemzetiségek szerinti különbségek az inaktív keresők és a munkanélküliek arányát tekintve. Itt is a cigány lakosság mutatói térnek el leginkább a másik két vizsgált nemzetiségétől. A magasabb termékenységi és a gyakoribb gyermekvállalás miatt a 15–39 éves cigány nők között a gyermekgondozási ellátásban részesülők aránya a legmagasabb (közel 31%) az összes aktivitási mutató között.

4. tábla

A 40–59 éves népesség gazdasági aktivitás, nem és nemzetiség szerint, 2011

(%)

Gazdasági aktivitás	Férfi			Nő		
	magyar	roma (cigány)	német	magyar	roma (cigány)	német
Foglalkoztatott	71,4	33,9	78,5	66,8	24,5	70,2
Munkanélküli	9,7	24,1	6,6	8,0	20,9	6,2
Inaktív kereső	16,2	33,8	12,5	20,7	43,2	17,0
Eltartott	2,7	8,3	2,4	4,5	11,4	6,6
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az aktív középkorú (40–59 éves) lakosok körében a legkedvezőbbek az inaktív keresők foglalkoztatottsági mutatók mindhárom nemzetiség esetében. A német férfiak 79, a magyaroknak 71%-a folytatott keresőtevékenységet a 2011. évi népszámlálás idején. A cigány férfiaknál is ebben az életkorban a legmagasabbak a foglalkoztatottsági arányok, de ez is csak kevesebb mint a fele az előző két nemzetiségének (34%). Ebben a korcsoportban a legalacsonyabb az eltartottak hányada, viszont a fiatal férfiakhoz viszonyítva megnő az inaktív keresők aránya, elsősorban a rokkantsági nyugdíjas és baleseti járadékos férfiak feltűnően magas aránya miatt. A magyar férfiak 9,4, a cigányoknak 16, a német férfiak 7,0%-a tartozott ebbe a kategóriába, és képezte a legmagasabb arányokat az inaktív keresők között. A középkorú nőknél is az átlagosnál kedvezőbbek a foglalkoztatottsági mutatók, de körükben is a fiatalabb korosztályhoz képest megnő az inaktív keresők hányada. Bár a férfiakénál alacsonyabb arányban, de a nőknél is jelentős a rokkantsági nyugdíjasok és baleseti járadékosok aránya, de emellett megjelennek a saját jogú öregségi nyugdíjasok, illetve járadékosok is. A 40-es éveiben járó cigány nők több mint 4%-a pedig gyermekgondozási ellátásban részesül.

Ami a munkanélküliek arányát illeti, az a középkorú magyar férfiak és nők között egyaránt a legalacsonyabb. A cigány férfiak és nők között azonban feltűnő módon a fiatalabb korcsoporthoz képest magasabbak a munkanélküliek arányok a 40–59 éves lakosok között. Kisebb mértékben ugyan, de a középkorú német férfiak körében is hasonló jelenségnek lehetünk tanúi. A nemzetiségek gazdasági aktivitás szerinti különbségeiben a képzettségi szint és a szakmai felkészültség mellett az eltérő gyermekvállalási szokások is kimutathatóak. A foglalkoztatottság és ezzel párhuzamosan az életkörülmények további javításában fontos szerepet játszhat a munkanélküliek, különösen a cigány férfiak, valamint a gyermeket vállaló és nevelő cigány nők munkához segítése.

További információk, adatok (linkek):

[2011. évi népszámlálás 9. Nemzetiségi adatok](#)

Elérhetőségek:

kommunikacio@ksh.hu

[Információs szolgálat](#)

Telefon: (+36-1) 345-6789

www.ksh.hu